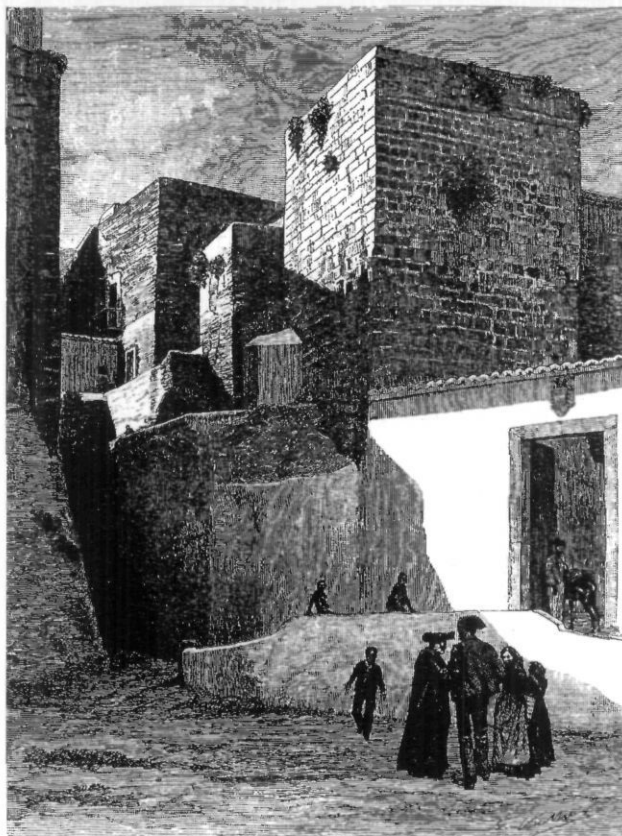

El castell

Del llibre inèdit *Els llocs viscuts*

per M. Villangómez Llobet

I No li dèiem quarter, tot i que ho hagi set fins fa alguns anys. La gran construcció compacta que al costat de la catedral, un poc més amunt i ocupant força més espai, corona la vila amb els seus murs, edificis i torres d'èpoques diferents, ha set per als eivissencs del nostre temps, el castell. Refet moltes vegades, adaptat per allotjar una tropa més o menys nombrosa, segons les circumstàncies, regit i fins habitat per caps d'atribucions i títols diversos, s'ha conegut amb el nom de castell tot el conjunt fortificat des que deixà de distingir-se entre el que era pròpiament castell i el que era almudaina, possiblement amb les grans obres de la primera meitat del segle XVIII, que l'aproximaren a l'aspecte actual. L'hem vist tota la vida amb un aire mig de castell mig de caserna. L'any 1972, abandonat per l'exèrcit, el castell fou cedit a l'Ajuntament d'Eivissa. La caserna torna a ser, senzillament, el castell, ara buit i en espera d'una finalitat definida, que podria ser la de monument amb alguna dependència cultural o administrativa, la d'hotel —s'hi havia pensat— o, amb els anys, la de ruïna històrica. Actualment un castell se sol trobar en un indret elevat; aquest, al cim

de la vila, sempre dominant, també era prominent en un sentit translatíci. Algunes de les seues pedres són molt velles, o almenys ocupen el lloc d'unes altres més velles, qui sap si púniques, tal vegada romanes. Hi ha documents escrits de les "grans murades" cartagineses (Diodor) i del "molt esforç però sense resultat", en una "empresa impossible" de conquerir-les per part de Cneu Escipió (Tit Livi). El castell s'articulava amb l'almudaina i amb les closes de murada, i el conjunt sabem que s'enfilava, en temps dels moros, amb un "formidable poder". Fins a dins del mateix alcàsser, però, arribà el 1114 amb el seu atac, closa darrere closa, l'expedició de pisans i catalans aliats. No interessava als cristians quedar-s'hi, després de la destrucció de la fortalesa, i quasi immediatament s'emparaven de l'illa els almoràvids i molt després els almohades. Sembla que ja no costà tant d'arribar a l'alcàsser el 1235, cent vint-i-un anys després de la primera conquesta, quan s'esdevengué la definitiva ocupació pels catalans. Superada per assalt la primera closa de la vila, els defensors es van retre. La decisió degué ser presa, potser amb alguna oposició, dins l'alcàsser precursor del nostre castell, si no hi hagué una revolta, conspiració o traïció interior, a la qual al·ludeix una

vella llegenda. El *Llibre dels feits* de Jaume I, en contar-nos amb pocs detalls la presa de la vila i el castell, ens descriu esquemàticament la seua estructura: "Havia-hi tres murs, un sobre altre; e el fonèvol, que no tirava tant, tirava a la vila, e el trabuquet al castell". Les fortificacions cristianes degueren continuar, amb reparacions, canvis i noves obres, les àrabs anteriors. Una descripció castellana de 1403 ens ho mostra: tres closes, amb gent que viu entremig, i un castell a la part superior de la vila, cap al mar, amb altes torres i el seu propi mur. Llavors els castellans —una ambaixada de pas amb destí a països llunyans— vengueren com a amics; però no fou així una quarantena d'anys abans, quan Pere I el Cruel, en guerra amb el nostre rei Pere el Cerimoniós, posà el peu a l'illa, la saquejà i estrenyí el setge a la vila amb abundants forces i ginys poderosos. El cronista castellà Pero López de Ayala, que també hi era, qualifica la vila d'Eivissa de *muy buena*, ponderant possiblement la seua fortificació o bé el seu esperit de resistència. La vila resistí, en efecte, malgrat que arribà a estar *muy afinçada*, és a dir, molt estreta a causa de la dura obstinació expugnadora, i que el castell, al llarg d'aquelles terribles setmanes, fou en part "trençat, abatut i derrotat". L'heroica defensa, dirigida per Guillem de Llagostera, fou l'últim dels fets coneguts per la història, d'èpoques diferents, en què els habitants

de la vila hagueren de rebutjar l'atac violent d'un enemic temible.

Un pla i un dibuix que representa la vila pels quatre costats, fets l'any 1555 com a preparació per a la gran obra de les noves murades, encara mostren el castell, l'almudaina i els murs, amb les seues torres, no gaire diferents de com devien ser segons la descripció de 1403. La torre medieval de l'homenatge, al castell, és l'actual, ara una mica restaurada. També és la mateixa la porta principal, amb una torre a cada banda. Hi havia més torres, que han desaparegut o s'han dissimulat. Les murades renaixentistes, amb els seus baluards de Sant Bernat i de Sant Jaume, voltaren castell i almudaina pel sud, amagant part dels murs exteriors i construint-ne alguns de nous, com el que inclou la porta de la Bomba. També són del segle XV alguns edificis interiors, ben notables. Noves reformes, com les esmentades del segle XVIII, han anat modificant la fortalesa fins avui. Nobles pedres, en alguna torre, façana o paret, traspunten a vegades sota l'arrebossat potser terrós o groc, potser vermell de mangra. Un costat d'aquest conjunt de casals i parts antigues sobresurt, a tramuntana, damunt les cases properes de Dalt Vila. D'altres murs s'aixequen a migjorn i a ponent damunt les murades que, darrere la vila, prenen altura del puig solitari, amb geogràfiques perspectives d'arxipèlag:

El castell vist des del campanar de la catedral, segons l'Arxiduc Lluís Salvador.

platges, puntes, illes i freus. Menys pintoresques que les medievals de múltiples torres, aquestes murades renaixentistes amb el castell a dalt, també més despul·lat i massís, compensen la seua sobrietat d'eficaç obra d'enginyeria amb una grandesa a llenços i bastions que els atorga una autèntica monumentalitat. Un cantó torrejat del castell s'acosta a la plaça del Mirador, entre la catedral i el casal del bisbe. Una bandera, al vent i a la llum del dia, hi cridava, no fa gaires anys, que l'Estat espanyol arribava a aquests carreus, a través de la mar. Sota la torre, que defensa el portal, al damunt de les escales —ara n'hi ha unes de modernes, una gran i arquitectònicament reeixida construcció, potser excessiva i fora de lloc, que fa pensar més en un castell per a una escala que no en una escala per al castell, gran construcció arquitectònica—, sempre hi havíem vist un sentinella. Passat el portal, encara cal pujar una mica fins al pati central. Uns altres de més petits —com el de la casa del governador, amb detalls gòtics—, les parets neutres, modernes, el que eren companyies, oficines, residències. Ara tot això és abandonat. A l'altre cap del castell, damunt la ronda de la murada, s'obre la segona porta, amb l'escut de les quatre barres a dalt. I per entre els pavellons o des

de les altes finestres es veu el gran panorama estès, divers segons l'orientació: l'esglaonament urbà que descendeix o bé les roques en davallada cap a les ones, el recer del port o bé la mar lliure, ara els camps amb fons de serres ara els illots i els espats llunyans de la Mola de Formentera. Enlairat castell, expectant dels horitzons marins al llarg dels segles, horitzons pacífics o potser carregats d'ameneses. Vella talaia, aixecada una mica a les vores del corrent de la història.

Quants d'homes, en temps successius, dins unitat formes que anaven canviant, al costat dels qui s'hi acomodaven, hi enyoraven mal que fos la soledat i el treball feixuc dels camps, camps de l'illa o bé remots, a l'altra banda de la mar! Hi devia haver també els caps venguts de lluny, que s'hi devien sentir un poc desterrats, a l'espera d'un trasllat favorable o amb l'anhel d'una guarnició brillant, en una ciutat populosa, més prop dels centres del país. Hores llargues, dies inacabables, l'activitat

La medieval torre de l'homenatge.
(Foto: revista EIVISSA.)

professional, el tedi. Venia una família, una altra se'n tornava. Els militars naturals de l'illa, més fixos... Sempre hi havia entorn el clàssic, espaiós paisatge mediterrani per on deixar vagarejar la mirada, l'amplària on oblidar una estona les íntimes recances. De la mateixa manera, darrerament, potser no mancava tampoc, a miranda o finestra, una mirada enyorívola i escampada. Atenta sovent als canvis de l'hora, a la bellesa d'un tros de món. Devora el desdenyós o el qui pensava sols en el moment d'anar-se'n, hi ha hagut, però, l'adaptat que ha clavat les arrels i ha deixat una descendència.

II

No va manca la meua mirada en alguna de les altes finestres o damunt l'ampit d'un mur, durant uns llargs mesos en el transcurs de la República; durant anys, després. Una mirada profundament atreta, moltes de voltes en què restava lliure, per una terra

El nostre escut dels quatre pals
i l'escut dels Sanoguera damunt les pedres
del castell. (Foto: revista EIVISSA.)

pròpia i sempre interrogada; contemplativa també d'una mar que retalla i estén alhora la vida de l'illa. Oh, el cos lleuger, el "llebrer d'ahir", dins la roba impersonal! També varen ressonar amunt i avall, pels carrers de Dalt Vila, les meues grans botes de soldat. No per pròpia determinació, he conegut aquells patis, aquells dormitoris, gairebé buits i així mateix plens de gent, segons les èpoques. En temps de pau i en temps de guerra. En un somnolent silenci, interromput de sobte per una càlida corneta, i en època de tensió, d'inquietud, de perill. I sempre he anat a atalaiar, solitari, amb els més diversos estats d'esperit, la màgia cada dia nova del paisatge illenc, a plena llum, o indecís amb el dia que s'esvaneix, o ja apagat, fosc, sota la lluentor de les estrelles.

Molt abans de llegir les noves obres, tan aclaridores, que s'han escrit sobre el castell i d'aprofundir en la seua història, vaig viure aquell petit món ben encerclat. Per què recordaré especialment alguns moments? La guàrdia. L'alt, rígid sentinella, damunt l'escala i vora l'arc de pedra del portal, sóc jo. La tarda que dura. Els murs de la catedral, els escuts i sarcòfags al costat de la porta del museu, el gòtic corcat pel temps de la cúria... Enllà del Mirador, allà baix, la ciutat, el port, l'illa. Al Mirador, assegudes al pedrís, unes al·lotes, al·lotes d'aquell barri de veïnat poc dens. Era l'any del setè centenari de la con-

questa de la terra, l'any del meu servei militar. Dos o tres obrers, unes dones, treballaven al temple, alguns fora de l'entrada, reparant-lo i arranjant-lo per a les festes properes. La resta era silenci i solitud. Quants de pensaments poden sorgir del fons d'unes hores tedioses? Un cos demanava sortir, esbravar-se onsevulla, però l'anhel era retengut en una expectant enyorança. Aquelles figuretes joves del Mirador, alguna potser bella, podien representar, em mostraven distretament el misteri i el clam de la vida, abocades amb indiferència a la tarda gran, que els queia damunt amb llum i amb bategant precisió de temps. Set segles d'ençà de la venguda dels cristians, dels catalans, de la conquesta de la qual ens consideràvem hereus, com acreditarem durant segles en la lluita contra les agressions dels nord-africans i dels turcs, venien a parar a aquella hora que semblava aturar-se. Els vençuts de l'any 1235 també havien estat, al seu moment, vencedors, i la successió de vencedors i vençuts, de conqueridors i conquerits, assenyala fites decisives dels temps

passats. I els segles interminables i imprevisibles que havien de venir. Vivia aferrat a aquells moments, llavors centre de la inacabable correntia; respirava amplitud, la vista posada en aquelles al·lotes, les mans estretes sobre el fusell.

I aquella matinada... Semblava meu tot el recinte buit, totes les seues espaioses perspectives. Anava pels patis d'un cantó a l'altre, de torre a miranda, a sorprendre l'aurora. L'escassa tropa dormia, aliena a la pròxima diana, en aquella pau de 1935. Amb quina remota dolçor transparent, amb quina infinita i com a trencadissa bellesa es despertava el món! Tot era de cristall, i fins el meu cor jove, com un petit element de les vastes extensions, era travessat per aquella llum inicial. Per la banda de la mar pensava a aixecar-se el nou dia. Els Freus, entre les terres de tènue aparença, mostraven els passos que poc abans només els fars indicaven. I els fars encara encesos tenien un aire cansat, atònit. Per enmig hi navegava un vaixell. Uns versos m'acompanyaven: *Por el mar venían olas / teñidas de luz de alba*. A l'altra banda, el port endormiscat, els camps amb uns tels estirats de boirina. Blancor matinera de cases disperses. Els versos, ara, els feia jo. La terra treia testa i espatlles del seu bany de nit, les últimes estrelles s'apagaven i als tarongers veïns del pati del bisbe les fulles llueïents

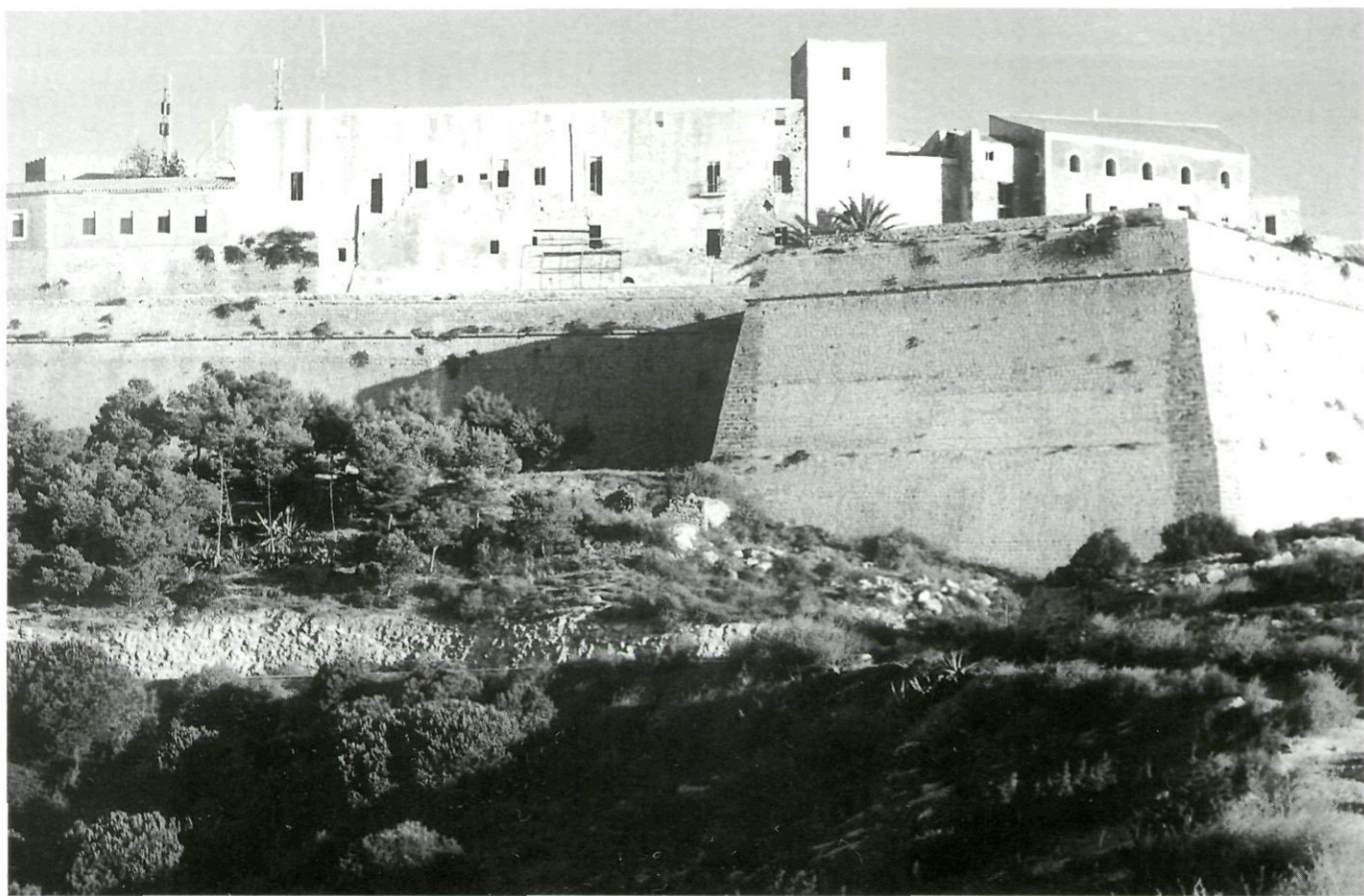
Murs de distintes èpoques al castell d'Eivissa. (Foto: revista EIVISSA.)

reflectien bocins de matinada. Aquella hora virginal podia muntar encara "alegre d'esperances i d'oblit".

III

Vaig conèixer més endavant, quan amb les actituds que s'hi decidiren em mobilitzaren de nou, un castell més atapeït de gent, més atrafegat i dramàtic. Aquell aire de romàntic abandó va desaparèixer de cop i volta. Jo no hi solia evocar una societat medieval, no sols militar, entorn del lloc tinent del rei de Mallorca o d'Aragó, ni els governadors de l'època dels Àustries i la seua gent, ni els governadors, ja amb un altre caràcter, noves atribucions i intenció centralista, de la Nova Planta i l'esperit borbònic. Sempre m'havia semblat el castell una estampa estantissa del segle XIX. Ara, ben entrat el XX, coneixia el cop de força —no certament del liberalisme, com hauria pogut succeir anteriorment— i la imposició militar sobre voluntats ben alienes a la revolta: el cop complicat amb noves paraules, d'una de les tendències de l'època. Una tarda de diumenge una curta formació de soldats apareixia per la banda de ponent del passeig de Vara de Rey. Devia haver sortit pel Portal Nou, i anava afixant un ban als murs del costat del passeig oposat a la voravia on jo m'estava amb uns amics. Es veia molt poca gent en aquelles hores assolellades de juliol. Una sospita em va colpir. Ens acostàrem al

paper afixat i la dura realitat es féu evident. Des del castell sumaven l'illa a la rebel·lió militar. No es veia cap reacció en els escassos espectadors. Ara bé, de sobte ens trobàvem, calladament, que havíem passat d'una situació de legalitat al bàndol dels que s'hi oposaven. Era un enorme trastorn, apagat dins la llum i la quietud d'una de tantes hores. A més a més, m'empenyien, com a soldat, amb uns pocs joves més que havien fet com jo el servei anomenat de quota, a la poderosa i incalculable decisió. Tots els eivissencs, d'una manera o altra, érem obligats al canvi de situació. Al castell, unes hores després, veia tots els militars que es trobaven a l'illa, acompanyats per persones importants que estaven en el secret i un bon aplec de voluntaris. Era un petit món que semblava allunyat de la població en general, que callava, allà, als barris inferiors i a l'apartat camp eivissenc. En aquells primers passos no es va alterar la meua il·lusió de règim democràtic normal, com a Anglaterra o França, però sense centralismes. La tempestat atmosfèrica, llargament covada, pot mostrar-se d'improvís en un cel d'estiu. Era als pits, però, que apareixia, mentre el cel i la mar continuaven assossegats d'una manera estranya, amb la calma enlluernada del juliol. Aquesta calma no era solcada per cap vaixell, l'illa restava incomunicada, sola. La ciutat, als peus del castell. Incerta, tèrbola, sota la lluentor de calç i teulades. Les murades semblaven recorregudes

El vell castell i el baluard renaixentista de Sant Bernat. (Foto: revista EIVISSA.)

per una frisança que havien oblidat amb els segles de pau. I la mar s'estenia amb la seua faç més lluminosa i tranquil·la: illots innocents, tan sols, i ni una vela ni un rastre de fum. Unes poques guàrdies a llocs estratègics, unes patrulles pels carrers. Successives detencions, gent que s'amagava. Passaven dies i dies, mentre la vila continuava en quieta aparença sota l'altura dominant, els camps eren un silenci assolellat, un nocturn misteri, i només per ràdio arribaven notícies del violent incendi, endins de les costes del continent. Varen aparèixer alguns anuncis que la calma enganyosa de l'illa es removia. Primer varen ser unes naus estrangeres, que venien pels súbdits de la pàtria llunyana –bany interromput, abandonada copa, ball oblidat–. Més endavant, unes hèlices sobtades, ja que no imprevises, foradaven el cel, amb un soroll que ressonava rar i inquietant, i obligaven els caps a aixecar-se, amb una o altra disposició. Quan tornaren a venir, ben prest, unes altes ales mecàniques, esclafiren, entre brutals i còmics, els primers fusells, com a tota arma antiaèria. Després es presentaren els vaixells contraris a aquell ordre, a aquella dominació, vaixells de guerra que el mateix dia havien ajudat a l'ocupació de Formentera i que podien apropiarse a les roques de l'exterior del port d'Eivissa amb completa impunitat: el vell canó, potser de la guerra de Cuba, no es va aconseguir, apuntant des dels murs, que disparàs.

Era una tarda tranquil·la. Entre els soldats, que mai no saben res del que s'esdevé, circula una notícia. Els dos vaixells no bombardejaran, perquè en ve un d'anglès a tota velocitat, des del port de Sant Antoni, a ponent de l'illa, al d'Eivissa, a llevant, i evitarà que facin foc. Uns alts bastions volten el castell i la seu, i des d'ells es pot veure tot l'espectacle. Arriba, en efecte, la nau estrangera. Ve pels darrers súbdits, es tracta només d'una treva. Si arriba amb alguna altra missió, a nosaltres no ens consta. Tot seguit el combat podrà començar; o més ben dit, els destructors, que s'han situat a l'entrada de l'avantport, podran disparar, mentre que a l'anacrònica fortalesa es tractarà, no podent-se fer res més, d'apartar el cos de l'esclat dels projectils. Que dèbil que ens sembla, tot d'un plegat, aquest cos; que vulnerable! I que fràgil la ciutat d'arraulides cases blanques, que sabem, venturosament, abandonades! Al camp és difícil la coincidència amb el nucli convuls de l'explosió: la dispersió és la millor defensa. Així ho ha entès la població, que s'ha escampat, espontàniament. La ciutat, en contrast amb el camp, és petita, un blanc bonic, quelcom ben fàcil de destruir. Hi ha, però, les murades. La vella obra d'enginyeria militar es dreça forta, fins amb una mica d'arrogància; ens sembla més robusta –ja que no més bella– que mai. Els baluards, tan fermes com quan els acabaren de fer, tenen escales interiors, casamates, sòlids passadissos. Rebem ordres de refugiar-nos-hi. En un llarg passadís de pètries

Detall d'una
de les sales
del castell.

(Foto: Toni Pomar,
del llibre *Eivissa,
la nau de pedra*,
editat per
Lumberg Editores, S.A.)

parets, sortida del baluard de Santa Tecla a l'exterior i avui galeria del museu arqueològic, ens toca d'esperar. Som alguns soldats i, amb nosaltres, uns pocs professionals de baixa graduació i alguns paisans voluntaris, al nostre refugi. La llum, sota la volta prolongada, arriba horitzontal, il·lumina anormalment les cares. Retrona el primer esclafit i els murs ferits tremolen una mica. Més canonades, que ens convencen de la solidesa de la murada. Mir els amics, no es deixa perdre un to de broma a la conversa, la preocupació és al fons, més pel que pot succeir en endavant que per la situació immediata. Quina cosa, la guerra! Allò que no s'ha pogut desterrar mai, però que ens semblava remot i que era sempre per als altres, ara ho teníem damunt. Pujava dins nostre el vell, penós estoïcisme, que no esborrava del tot una ganyota de fàstic. Ens adonàvem que un home sol no és ningú, que no pot decidir sinó entre uns límits molt estrets, que unes forces poderoses ens obliguen, ens dominen. Retorna, ara amb cruel intensitat, un pensament que no em sol abandonar, acompanyat d'una resignació més o

menys intensa: succeeix el que jo no voldria, el que desitj no va d'acord amb la realitat. Què podíem fer amb la nostra voluntat, en un ordre general? Ben deixondits per dins, tanmateix. Després, mentre prosseguia el canoneig dels vaixells i l'estremiment de les pedres, volaven avions. Per l'obertura de l'extrem vèiem uns terrats. Una explosió i en saltava un de proper, destrossat; les bombes eren poc potents, no com les que la guerra ens va dur més endavant. No era un somni allò que s'esdevenia davant els nostres ulls. D'altra banda, era sols el començament, no gaire perillós. La tragèdia tot just s'iniciava. Què passaria després? La inquietud i el dolor s'estenien de nosaltres als familiars, als amics, a l'illa, a tothom, a tantes il·lusions, cap a uns dies d'imprevisible amenaça.

Fora una altra vegada, sota la llum del crepuscle. Rebutj una copa que algú m'ofereix i cerc què ha passat. No hi ha remor d'avions i els destructors regressen a la seua base de Formentera. Són poc observables els nombrosos impactes a la murada. Però la catedral, molt més feble, té una capella

desfeta, un gran forat al sostre. També al castell hi ha unes poques parets fetes malbé, algun sostre esfondrat. No hi ha víctimes en cap dels dos grups que poblen de diferent manera la fortalesa, el dels provisionalment dominadors i el dels encara presos. Només un d'aquests, un jove foraster, és atès a causa d'unes lesions sense importància, ocasionades per un projectil i l'esllavissada d'un sostre; em diuen que el jove pàl·lid i polsós, que han assegut al pati, és fill d'un important socialista de Madrid. Tal vegada el castell no ha estat més seriosament bombardejat per mor de la presència dels presoners... Sembla que la nit, almenys, serà pacífica.

A la matinada s'acosten de nou els vaixells: dos destructors, submarins, un transport. Vénen dels Freus i no fan sinó continuar el camí, però de passada per davant el port i la ciutat amollen unes canonades, el brunzit de les quals travessa per damunt el castell. La flotilla s'amaga darrere el cap Martinet. És el dia 8 d'agost de 1936, festa de la vella conquesta catalana. Els vaixells del govern legítim dominaven aleshores la nostra mar. Enfront d'Eivissa, tota la costa peninsular, de la frontera francesa a Màlaga, era republicana. A Mallorca havia triomfat l'alçament militar, però la mar entre les dues illes era un camí barrat per als revoltats.

És més tard del matí quan els soldats sabem que hi ha hagut el desembarcament. Un curt escamot que havia sortit del castell no havia pogut, com era d'esperar, evitar-lo. Les forces que havien vingut de la península dominen ràpidament a Sant Carles i a Santa Eulàlia. Tots els pobles de l'illa, tot el camp que es veu des de Vila, és abandonat d'ara endavant a l'invasor. I la ciutat? Continua deserta, tant part de fora del cinyell de murs com dins el clos on es pensa resistir. Els murs tenen uns portals, i el Principal i el Nou són tancats amb els antics i durs batents que sempre havíem vist oberts. L'anacrònica precaució és assegurada amb nombrosos puntals. La guarnició d'Eivissa era molt reduïda, una companyia d'infanteria amb dues seccions, a la qual s'havien sumat guàrdies civils i carrabiners. Militars retirats o que passaven el permís d'estiu a l'illa eren els de més alta graduació. Hi havia a més els soldats que s'havien pogut reunir, en permís o mobilitzats, els voluntaris que s'havien armat i els escassos falangistes. Molts de defensors havien començat a abandonar la plaça. Quant als caps, pel que podíem veure els soldats, era un drama callat, sever, una mica rígid. Els enemics no es veuen, però entre ells i el castell no hi ha ningú, després que han desertat, a mitjan tarda, les guàrdies de la murada. M'han posat de guàrdia, amb dos amics també mobilitzats, a la porta principal del castell. A la caiguda del sol, amb l'ombra que comença a estendre's, han tornat a aparèixer els dos destructors. Un se situa a l'entrada del port, l'altre darrere la ciutat, cap a les Salines. Estic de sentinella i, com és d'ordenança, no tenc dret a cap mena de refugi. Damunt les escales, a les mans el fusell no desitjat, el sentinella haurà d'aguantar el canoneig.

Per sort, és breu i sense conseqüències, més aviat un avís. Torna la fosca de la nit.

Nit silenciosa, negra, fúnebre. No hi ha cap mena de llum en tota la ciutat. Els homes, escassos, són ombres callades, amb llur conflicte, amb llur penosa lluita interior, amb el fracàs i les finestres que es tanquen, amb les terribles decisions: la tragèdia havia estat fins llavors sense sang, però era tot just el primer acte, més exactament el pròleg. Els tres amics no havíem de fer més que deixar armes i corretjams i allunyar-nos del castell. Els detenguts eren posats en llibertat. Durant el meu camí, fet ja tot sol des del Portal Nou fins a la casa on s'havia refugiat la meua família, al camp, havia passat de la primera claror de l'alba a la franca llum del matí. No vaig trobar ni una sola persona per aquella carretera de Sant Antoni, mentre que per la de Santa Eulàlia devia avançar la força desembarcada. Ja veia des de la terrassa de ca na Rafala, dalt de la ciutat llunyana, una bandera blanca. La plaça es retia o potser s'abandonava. La bandera ho anunciava als assetjadors invisibles, que anaven acostant-se, amb el dia, a la ciutat que potser es començava a deixondir.

IV

Després el castell va conèixer la sang, fins a quedar-ne ben untat. També uns violents bombardejos aeris, des d'avions mallorquins, la feren vessar a les cases i els carrers de Vila i produïren greus destruccions. D'altra banda, el foc havia castigat, des del començament de la segona dominació, les esglésies d'Eivissa. Durant aquells trenta-cinc dies, no havent estat mobilitzat, no vaig contemplar de prop el castell. La meua posició clara i senzilla del començament es complicava, entrava en contradiccions davant fets terribles, creïa la meua incomprensió de sempre respecte a les creences, ara prepotents, dels anarquistes, rebutjava la pressió d'invasors i vastos moviments revolucionaris. Més endavant, capgirada una altra volta la situació, la taca de sang s'estenia per tota l'illa. De nou al castell, ara amb una tropa molt més nombrosa i una dura organització, però la guerra –vull dir la material, els fets d'armes– era lluny, a l'altra banda de les ones. Només es presentava un moment, amb el seu intens esclat, d'improvís, pels aires, o, sense tanta pressa, per la mar. La fortalesa, ben atapeïda d'homes, n'enviava alguns –molts més quan també m'hi envià a mi– als fronts de combat peninsulars, a la llarga línia canviant que ondulava per camps i serres.

Han passat molts d'anys. El castell, que ha deixat de ser caserna i presenta un aspecte com més va més ruïnós, continua ocupant el més alt replà de la ciutat. Conserva el seu aire mig romàntic mig aburgésat i vulgarot de litografia del segle passat. Precisament una litografia de l'obra de l'Arxiduc ens el mostra en colors tal com era l'any 1866, abans de les últimes reformes. Podria recordar l'escenari –em semblava a mi, abans de la guerra– per a algun episodi d'una novel·la de Pío Baroja, dins la sèrie de les *Memorias de un hombre de acción*. ■